

Middelengebruik in het hoger onderwijs: heiligt het doel de middelen?

| Johan Rosiers | Ilse Bernaert | Sarah Hoeck | Roeland Keersmaekers | Elke Van Bogaert & Guido Van Hal |

In 2005 werd bij studenten in Antwerpen grootschalig onderzoek verricht naar het middelengebruik en daarmee samenhangende aspecten. Alhoewel er over het algemeen zeker geen dramatisch beeld mag worden opgehangen, wijst een aantal bevindingen op risicoverhogend gedrag bij de studenten. Daar moet een beleidsmatige preventieve aanpak tegenover staan. De onderzoeksresultaten gaven een stevige basis voor het uitwerken van enkele suggesties op het vlak van preventie en hulpverlening waarbij de klemtoon, naast omgevingsgerichte maatregelen, ligt op informatieverstrekking en vroeginterventie.

Middelengebruik in studentenmiddens: hersenspinsel of grondbeginsel? Onderzoek naar alcohol en drugs is veelvuldig uitgevoerd in het secundair onderwijs, terwijl grootschalig onderzoek in instellingen uit het hoger onderwijs veeleer uitzonderlijk plaatsvindt. Nochtans worden de studenten vaak getypeerd als een risicogroep, met als typische uitingen het alcoholgebruik bij studentikoze activiteiten, het recreatief illegaaldruggebruik en het gebruik van stimulerende en kalmerende medicatie om de examens door te komen. Walters en Baer gaven dit recentelijk treffend weer voor alcoholgebruik: *“College students drink. No matter how you slice it, most people would agree with some version of that statement.”* (“Hoe je het ook bekijkt, studenten drinken. De meeste mensen zullen het op een of andere manier eens zijn met deze stelling.”)

Onderzoeken en overzichtsartikels uit de VS en Europa over het alcoholgebruik bij studenten komen uit op ‘ooit-gebruik’ tussen 85% en 95%. Ook alcoholgebruik tijdens het afgelopen jaar is veeleer regel dan uitzondering, met cijfers tussen 75% en 85%. Dit betekent nog niet dat er automatisch sprake is van problematisch alcoholgebruik. Onderzoek bij studenten uit meer dan 100 Amerikaanse universiteiten gaf aan dat 31,6% scoorde op één of meer wetenschappelijke criteria voor alcoholmisbruik, zonder dat er sprake is van afhankelijkheid. Bij 6,3% van de studenten werd op basis van dezelfde criteria alcoholafhankelijkheid vastgesteld. In een soortgelijk onderzoek in de VS beantwoordde 8% van de studenten aan de criteria voor alcoholafhankelijkheid. Belgisch onderzoek in een groep eerstejaarsstudenten gaf aan dat 3,6% van de stu-

denten aan de criteria voor alcoholafhankelijkheid voldeed, terwijl 10,5% van de studenten positief scoorde voor alcoholmisbruik.

Wat het illegaaldruggebruik betreft, toont onderzoek in verschillende westerse landen aan dat het cannabisgebruik in de jaren '90 een stijgende tendens kende. Mogelijks werd die nog voortgezet in de eerste jaren van het nieuwe millennium. Onderzoek wees uit dat 37% van een studentenpopulatie in de VS het afgelopen jaar cannabis had gebruikt. Wat het ooit-gebruik van amfetamines bij studenten betreft, stelt men internationaal een sterke afname vast in de jaren '70 en '80, om dan na een stabilisatie in de jaren '90 weer te stijgen in de jaren rond de millenniumwissel. Xtc geeft een ander beeld. Terwijl deze drug tot eind jaren '70 nog een nobele onbekende was in Amerikaanse studentenmiddens, zien we in 1989 het ooit-gebruik richting 5% stijgen en in 1999 zelfs tot 10% aangroeien. Recente onderzoeken komen uit op een zelfde proportie inzake ooit-gebruik.

Cocaïne is al langer over zijn hoogtepunt heen in de Amerikaanse studentenmiddens. In de jaren '70 steeg het ooit-gebruik van 5% naar 30%, om de daarop volgende decennia te dalen tot om en bij 7%.

Opzet en methodiek van het onderzoek

Eind 2003 zetten de Universiteit Antwerpen (UA), de Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen (VAD), het Stedelijk Overleg Drugs Antwerpen (SODA) en het Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg VAGGA/Altox een samenwerking op teneinde een studentenbevraging te organiseren in de Associatie Universiteit & Hogescholen Antwerpen (AUHA). Volgende

Johan Rosiers,

master in de sociologie, is stafmedewerker van de Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen vzw (VAD). De laatste jaren nam hij deel aan verschillende onderzoeken over middelengebruik bij jongeren.

Ilse Bernaert,

master in de moraalwetenschappen, is stafmedewerkster van de Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen vzw (VAD). Alcohol- en drugpreventie in het onderwijs is haar vakgebied.

Sarah Hoeck,

master in de sociologie, is wetenschappelijk medewerkster aan de Universiteit Antwerpen, in de vakgroep Epidemiologie en Sociale Geneeskunde (ESOC). Zij schreef haar masterthesis over ouders van verslaafde jongeren.

Roeland Keersmaekers,

sociaal pedagoog, is als consultant beleid verbonden aan het Stedelijk Overleg Drugs Antwerpen (SODA).

Elke Van Bogaert

is klinisch psycholoog en was ten tijde van het onderzoek als preventiewerker verbonden aan het Centrum Geestelijke Gezondheidszorg VAGGA-Altox (Vereniging ambulante geestelijke gezondheidszorg Antwerpen).

Guido Van Hal

is professor aan de Universiteit Antwerpen binnen de vakgroep Epidemiologie en Sociale Geneeskunde (ESOC), titularis van de Module Verslaving in 1ste bachelor arts en voorzitter van het Universitair Wetenschappelijk Instituut voor Drugproblemen (UWiD).

onderzoeksdoelstelling werd vooropgesteld: "Aanknopingspunten vinden voor preventie in de Antwerpse hogescholen en universiteit. Op basis van de resultaten kunnen knelpunten en noden gedetecteerd worden die richtinggevend kunnen zijn voor de verdere ondersteuning van hogescholen en universiteit bij drugpreventie."

Om die doelstelling stapsgewijs te kunnen omzetten in een onderzoeksmethodiek, werden tien onderzoeksvragen afgebakend, over het middelengebruik, typisch geachte uitingen van middelengebruik (*binge* drinken, medicatiegebruik...), plaatsen en gelegenheden van middelengebruik, motieven voor dit laatste, het zich voordoen van problematisch middelengebruik en negatieve gevolgen ervan, verbanden met vrijetijdsbesteding, gemoedstoestand en persoonlijke kenmerken (geslacht, woonsituatie...). Voorts werden twee vragen opgenomen om de plaats van preventie en hulpverlening in studentenmiddens in te schatten: de kennis over sociale voorzieningen, zowel in de onderwijssetting als erbuiten, en de mate waarin het alcohol- en drugthema een manifest onderdeel is van de studies. Deze onderzoeksvragen werden verder uitgewerkt in een lijst met 168 vragen. Deze vragenlijst werd via Blackboard, het intranetsysteem van de AUHA, naar alle studenten verspreid. Affiches en folders op de campussen en verzamelplaatsen van studenten maakten de bevraging bekend. De vragenlijst was toegankelijk van 14 februari 2005 tot 28 maart 2005. Van de 27.210 AUHA-studenten openden er 7.813 de vragenlijst en 5.530 vulden haar ook volledig in: een responsgraad van 20,3%. Dat is lang niet

slecht, gezien de lengte van de vragenlijst en de gevoeligheid van het thema.

Uit de 5.530 respondenten werd een kleinere groep op willekeurige basis geselecteerd. Hierbij werd rekening gehouden met de verdelingen naar geslacht, leeftijd en instelling, zodat een groep van 1.501 respondenten overbleef, op basis waarvan het mogelijk is uitspraken te doen die geldig zijn voor alle AUHA-studenten.

Enkele cijfers over middelengebruik...

Negen op de tien studenten uit de AUHA gebruikten het afgelopen jaar alcohol. Ongeveer één op de tien mannelijke studenten vertoont risico's op problemen als gevolg van het alcoholgebruik. Bij de vrouwelijke studenten ligt dat aandeel duidelijk lager. Een belangrijk aspect in de ontwikkeling van problematisch alcoholgebruik is *binge drinking* (d.w.z. minstens zes glazen drinken tijdens één gelegenheid). Ruim zeven op de tien studenten geven aan dat zij het voorgaande jaar minstens één keer aan *binge drinking* deden. Ongeveer één op de zes studenten doet het op wekelijkse basis. Frequent *binge drinking* komt merkkelijk meer voor bij mannelijke studenten (tabel 1). Hoe vaker *binge drinking*

Tabel 1 - Frequentie van drinken volgens geslacht

Frequentie <i>binge drinking</i>	Aandeel totaal	Aandeel studenten (♂)	Aandeel studenten (♀)
Nooit	28,2%	14,2%	41,0%
Minder dan maandelijks	34,2%	30,7%	37,3%
Maandelijks	19,6%	25,3%	14,3%
Wekelijks	17,0%	27,9%	7,1%
Dagelijks of bijna dagelijks	1,1%	2,0%	0,3%

zich voordoet, hoe hoger het risico op problematisch gebruik. Dat verband is even sterk bij mannen als bij vrouwen.

Bijna de helft van de studenten heeft ooit cannabis gebruikt, ruim een vijfde heeft dat het afgelopen jaar gedaan. In het academiejaar en in vakantieperiodes gebruikt bijna één op de vier cannabisgebruikers één of enkele keren per week cannabis. De meeste studenten beperken of stoppen hun cannabisgebruik in de examenperiodes. Toch zijn er, op een studentenpopulatie van om en bij 27.000 studenten, naar schatting zo'n 350 die elke dag cannabis gebruiken, zowel tijdens het academiejaar als in de examen- en vakantieperiodes. Er is een duidelijk verband tussen de frequentie van cannabisgebruik en de kans op een zwaardere problematiek tengevolge van dit laatste.

Het gebruik van andere illegale drugs komt veel minder voor. Het laatstejaarsgebruik van zowel amfetamines en xtc als cocaïne ligt tussen 2,3% en 3,3%. Het gaat in hoofdzaak om occasioneel gebruik (één maal per maand of minder). Van de studenten die deze illegale drugs gebruiken blijkt dat meer dan negen op de tien risicokenmerken vertonen. Een aantal van de gebruikers onderschat duidelijk de impact van het gebruik.

Bij een kleine groep van studenten wordt de problematiek van frequent *binge drinking* verzwaaard door het veelvuldig gebruiken van illegale drugs. Studenten die andere illegale drugs dan cannabis gebruiken, kampen in mindere of meerdere mate met problemen als gevolg daarvan. Acht op de tien studenten die de hoogste risicoscores vertonen, geven aan meerdere middelen tezelfdertijd te hebben gebruikt. Dit com-

“

Cocaïne is in de Amerikaanse studentenmiddens al langer over zijn hoogtepunt heen.

bigebruik is een zeer sterke voorspeller van problematisch gebruik.

... ontcijferd voor preventie

Alcohol en drugs - voornamelijk cannabis - zijn belangrijke genotsmiddelen bij studenten in het hoger onderwijs. Voor de meeste studenten stelt dit gebruik geen noemenswaardige problemen. Voor een bepaalde groep is er echter wel sprake van (een risico op) problemen. Niet alleen voor de student zelf, maar ook voor zijn omgeving en voor de samenleving. De noodzaak aan preventie staat dus niet ter discussie. De prangende vraag is hoe deze interventies vorm moeten krijgen en in welke mate ze op dit vlak effectief zijn. Een uitgebreide literatuurstudie, gefilterd en bijgestuurd op basis van de resultaten van de bevraging bij de Antwerpse studenten, laat toe hierop een antwoord te formuleren.

Informatieverstrekking

Ondanks twijfels over het aantoonbare nut van informatieverstrekking binnen preventie, blijkt dit in combinatie met omgevingsgerichte interventies een belangrijk onderdeel van effectieve preventie naar studenten. Idealiter wordt informatie verschaft die inspeelt op de verwachtingen rond middelengebruik en op de juiste inschatting van dit laatste binnen de groep van soort- en leeftijdsgenoten. Idealiter ook wordt informatie verstrekt over hoe en waar studenten terecht kunnen voor hulp.

Informatie over effecten, risico's en gevolgen

De positieve en negatieve verwachtingen over middelengebruik hebben een belangrijke invloed op het nemen van beslissingen. Afhankelijk van wat studenten denken dat alcohol of andere drugs met hen doen, gebruiken ze een bepaald middel wel of niet. Wat alcohol betreft, wijst onderzoek uit dat programma's over positieve en negatieve verwachtingen voor gebruik succesvol kunnen zijn in het beïnvloeden van de consumptie. Ook voor illegale drugs zijn studies voorhanden die aantonen dat verwachtingen omtrent het illegale druggebruik, naast sociale invloed en het gevoel van eigen effectiviteit om een gedrag te stellen alsook de gedragsintentie de grootste impact hebben op het al dan niet gebruik.

Inspelen op de desbetreffende verwachtingen kan door de studenten objectieve informatie aan te reiken over de effecten, gevolgen en risico's van middelengebruik. De mogelijke positieve

gevolgen, maar ook de potentieel negatieve consequenties van middelengebruik moeten aan bod komen. De Antwerpse studenten geven zelf ook aan nadelige gevolgen te ondervinden van hun middelengebruik: meer dan de helft vermeldt het hebben van een kater en het misselijk zijn of moeten braken in het jaar voor de bevraging. Eén op tien studenten had in het afgelopen jaar minstens tien keer een kater. Meer dan een kwart van hen heeft in het afgelopen jaar minstens één keer een les gemist tengevolge van drank- of druggebruik. 3,2% van de studenten (wat neerkomt op bijna 900 AUHA-studenten) heeft het voorbije jaar minstens tien keer de les gemist door middelengebruik. Mannelijke studenten hebben duidelijk vaker te kampen met nadelige gevolgen (tabel 2).

Interventies die inwerken op inschatting van gebruik door anderen

Een ander aandachtspunt is het risico op foute inschatting van het middelengebruik in de groep

Tabel 2 - Ervaren nadelen ingevolge drank- of druggebruik, volgens geslacht

Nadelige gevolgen van drank- of druggebruik tijdens het afgelopen jaar	Had je een kater?		Was je misselijk of moest je braken?		Heb je onder invloed met de auto gereden?		Heb je een les gemist?		Kreeg je een opmerking van iemand die je kent?		Had je last van geheugenverlies?	
	(♂)	(♀)	(♂)	(♀)	(♂)	(♀)	(♂)	(♀)	(♂)	(♀)	(♂)	(♀)
Nooit	32,8%	50,3%	39,5%	56,8%	79,2%	92,2%	63,1%	80,6%	72,2%	87,2%	77,3%	89,2%
Eén keer	14,8%	20,8%	29,8%	24,5%	6,2%	4,0%	9,6%	7,3%	11,5%	7,2%	6,3%	5,2%
Twee keer	11,0%	10,3%	15,0%	11,9%	3,9%	1,3%	6,9%	4,6%	5,7%	2,7%	6,3%	3,2%
Drie tot vijf keer	16,2%	10,5%	11,3%	4,3%	5,0%	1,6%	11,2%	5,2%	6,5%	1,6%	5,5%	2,0%
Zes tot negen keer	8,6%	3,9%	2,7%	1,4%	1,3%	0,1%	3,6%	1,3%	1,4%	0,4%	1,3%	0,1%
Tien keer of meer	16,6%	4,2%	1,7%	1,0%	4,4%	0,7%	5,5%	1,0%	2,7%	0,9%	3,3%	0,3%

van soort- en leeftijdsgenoten ('peers'). De overgrote meerderheid denkt dat *peers* meer drinken dan zichzelf. 98% van de studenten zou ook het cannabisgebruik bij *peers* overschatten. Daardoor lijkt het er op, ook bij frequente gebruikers, dat het eigen gebruik best meevalt. De verkeerde inschatting van het middelengebruik van *peers* vertoont een sterk verband met het eigen gebruik: wat alcohol betreft, is bijvoorbeeld aangetoond dat studenten die de drinknormen van de *peers* overschatten meer drinken dan zij die de norm realistisch inschatten. Vooral de zwaarste drinkers overschatten de drinknorm het meest.

Bijsturen van een verkeerde inschatting kan door juiste informatieverstrekking over de objectieve, geslachtsspecifieke normen⁽¹⁾ rond middelengebruik. Het hanteren van een algemene, niet geslachtsspecifieke norm houdt het risico in dat vrouwen denken dat ze weinig drinken, aangezien ze minder drinken dan die gemeenschappelijke norm, met een eventuele aanpassing (vermeerdering) van hun drinkpatroon tot gevolg. Zo blijken de vrouwelijke studenten in de AUHA minder vaak bier en sterke drank te gebruiken dan mannelijke studenten, maar zijn ze even frequente drinkers van wijn en aperitieven. In vakantieperioden drinken ze zelfs frequenter wijn dan de mannelijke studenten.

Kennis van objectieve normen rond alcoholgebruik versterkt het besef bij studenten dat hun *peers* minder zwaar drinken dan verwacht alsook dat veel meer studenten zwaar alcoholgebruik afkeuren, wat leidt tot belangrijke veranderingen

in de inschatting van drankgebruik bij *peers*. En dit laatste hangt sterk samen met het eigen gebruik.

Interventies die inwerken op de inschatting van het gebruik door anderen blijken vooral effectief als gebruik gebeurt omwille van sociale factoren: een belangrijke reden voor middelengebruik bij studenten. Dat wordt bevestigd bij de Antwerpse studenten: zowel voor alcohol als voor cannabis zijn 'voor de gezelligheid met vrienden' en 'om te ontspannen' de belangrijkste gebruiksmotieven.

'Voor de gezelligheid met vrienden' scoort nog merkbaar hoger bij alcoholgebruik, 'om te ontspannen' merkbaar hoger bij cannabisgebruik. Uiteraard mogen ook de andere motieven niet vergeten worden.

Interventies die inwerken op de inschatting van het gebruik door anderen mogen niet de enige invalshoek van preventie zijn. Ook bij de Antwerpse studenten is het niet onbelangrijk te vermelden dat bijna één op de vijf studenten aangeeft alcohol te drinken om zich goed te voelen en één op de tien om zorgen te vergeten.

Peers als informatiekanaal

Daarnaast is informatieverstrekking drempelverlagend voor het invoeren van hulp indien er sprake is van probleemgedrag. Erkenning van problemen is een sleutelement in de bereidheid om hulp te zoeken; informatieverstrekking kan deze erkenning verhogen. Hoe meer studenten in aanraking komen met allerlei vormen van informatieverstrekking, hoe groter hun bereidheid om hulp te zoeken.

“

De noodzaak aan preventie staat niet ter discussie. De vraag is hoe, en in welke mate ze effectief is.

De informatie kan best worden verspreid via verschillende kanalen. Naast de elektronische (internet/intranet) en reële leeromgeving (inbedding in curriculum) vormt de communicatie tussen de *peers* een effectieve invalshoek. *Peerwerking* kan vorm krijgen door het opzetten van een formeel communicatiecircuit tussen studenten. Een aantal sleutelfiguren, zoals leiders van studenten- en sportverenigingen, kan worden getraind om workshops te organiseren, bijvoorbeeld voor de leden van de studentenverenigingen, kotgenoten e.d. Communicatie tussen *peers* kan ook vorm krijgen in de informele communicatie tussen studenten. Enerzijds kunnen sociale normen rond middelengebruik bijgestuurd worden via het non-verbale voorbeeldgedrag: hoe meer *peers* een bepaald gedrag stellen of een bepaalde attitude hebben, hoe groter de sociale invloed van dit gedrag. Anderzijds kunnen studenten ook in hun omgang met elkaar gedrag bijsturen door feedback te geven op het middelengebruik van *peers*. De bevraging bij de Antwerpse studenten laat ons toe de hypothese te poneren dat dit een haalbare aanpak is. Gezien één op vijf studenten aangeeft al een bemerking op zijn/haar alcohol- of ander druggebruik te hebben gekregen van iemand die hij/zij kent, kunnen we zeggen dat (een deel van) de *peers* deze verantwoordelijkheid nu al opnemen.

BMI als helpende hand

Naast informatieverstrekking vormen hulpverlenende interventies - met name een individuegericht aanbod voor studenten met (risico op) problemen door alcohol en/of druggebruik - een belangrijk element van effectieve alcohol- en drugpreventie. Aan de AUHA-studenten werd

“

In vakantieperioden drinken vrouwelijke studenten frequenter wijn en aperitieven dan de mannelijke.

gevraagd welke verwachtingen zij hebben op het vlak van begeleiding. Slechts een kleine minderheid ziet geen rol weggelegd voor de AUHA-instellingen. Een duidelijke meerderheid van de studenten heeft wel concrete verwachtingen op dit vlak. De meesten uiten de wens naar interne begeleiding, door professionals van de instelling zelf (psycholoog, ombudsdienst, sociale dienst of een andere contact- of vertrouwenspersoon). Een aantal studenten geeft de voorkeur aan een gecombineerd aanbod van interne begeleiding en externe hulpverlening. Zo kunnen problematische gebruikers adequaat worden verwezen naar externe deskundigen.

Om tot effectieve begeleiding te kunnen komen, moeten de studenten het al dan niet aanwezige probleem inzake middelengebruik (h)erkennen én bereid zijn om hulp te zoeken. De eerste uitdaging bestaat er dan ook in de studenten het besef bij te brengen dat hun middelengebruik problematisch is. Studenten die deels bewust zijn van hun gebruikspatroon moeten dan ook nog bereid zijn om hulp te zoeken. Hierin schuilt de tweede uitdaging: de bereidheid verhogen om hulp te zoeken bij studenten. Deze uitdagingen worden bemoeilijkt door een zekere paradox: hoe hoger het middelengebruik en het aantal gerelateerde problemen, hoe kleiner de kans op erkenning van het probleem, én hoe kleiner de kans op bereidheid naar het zoeken van hulp. Informatieverstrekking kan, zoals gezegd, helpen om de erkenning van problemen en de bereidheid tot het zoeken van hulp te

verhogen. Aangezien onderzoek aantoont dat vrouwen eerder bereid zijn om hulp te zoeken dan mannen, in combinatie met de vaststelling dat mannelijke AUHA-studenten een hoger risico hebben op problemen met alcohol en andere drugs, bestaat een derde uitdaging er in om ook de mannelijke studenten voldoende te bereiken.

"Brief Motivational Interventions" (BMI) kunnen een effectief vroeginterventie-aanbod zijn voor studenten. BMI bestaat uit persoonlijke feedback over het eigen middelengebruik en een motiverend gesprek. De centrale doelstelling is de motivatie aanwakkeren bij studenten om hun middelengebruik te veranderen. Hierbij speelt het opstellen van een 'beslissingsbalans' een belangrijke rol: studenten maken voor zichzelf de balans op van positieve en negatieve verwachtingen, gebonden aan middelengebruik. Het is belangrijk dat interventies zich niet alleen richten op de negatieve gevolgen, ook de positieve gevolgen moeten erkend worden om een gesprek over kosten en baten van gedragsverandering mogelijk te maken. Studies zijn voor studenten een belangrijke factor in het opmaken van deze balans en in de motivatie tot verandering.

Studeren zorgt bij studenten voor een toename van stress, vaak in combinatie met een verlaging van sociale controle, zeker bij degenen die niet meer thuis wonen, maar op kot zitten. Deze factoren wegen door op het middelengebruik bij

studenten. Toch heeft studeren ook preventieve functies. Betrokkenheid bij de studies en positieve studie-aspiraties gelden als beschermende factoren t.a.v. het middelengebruik. Onderzoek toont aan dat studenten met een sterkere betrokkenheid op de studies minder naar alcohol en andere drugs grijpen. Het hebben van levensdoelen, zoals het behalen van een diploma, en de eigen inschatting van de waarde van die levensdoelen, fungeren als beschermende factor. Het is dan ook belangrijk om aandacht te besteden aan levensdoelen in de motiverende interventie.

Deze korte motiverende interventies zijn effectief in het verlagen van alcoholconsumptie en gerelateerde problemen, maar blijken ook te leiden tot afname in tabak- en cannabisgebruik. Het gaat hierbij om studenten die negatieve gevolgen ondervinden van het middelengebruik, niet over studenten met een afhankelijkheidsproblematiek. Voor deze risicogroep is er nood aan meer intensieve persoonlijke interventies.

Referenties

Alle referenties die werden gebruikt voor dit artikel, zijn in detail terug te vinden in: Van Hal G. (red.), Rosiers J., Bernaert I. en Hoeck S., In hogere sferen? Een onderzoek naar het middelengebruik bij Antwerpse studenten. Antwerpen: Universiteit Antwerpen, 2007.

“

Betrokkenheid bij de studies en positieve studie-aspiraties gelden als beschermende factoren t.a.v. het middelengebruik.

1) Gegevens over het reëel middelengebruik, o.a. gemiddelde frequentie en hoeveelheid, bij studenten.